

تقریر درس تفسیر ترتیبی از ابتدای قرآن کریم آیت الله اراکی دامت برکاته

مقرر	حجت الاسلام قادر بریسم	جلسه	۰۸	تاریخ	۱۴۰۳ / ۰۷ / ۱۶
عنوان ۱	تفسیر ترتیبی از ابتدای قرآن کریم				
عنوان ۲	مطلب پنجم: استعاذه				
عنوان ۳	ویژگی های استعاذه				
عنوان ۴	بحث اول: عبارات استعاذه				

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد و آله الطیبین الطاهرین

درآمد بحث

چون وارد مطلب جدیدی از مقدمات تفسیر می شویم و آن، بحث درباره استعاذه است، یک فهرست اجمالی از مطالب گذشته را عرض می کنم که دوستان، ترتیب مباحثی را که تاکنون مطرح ساخته ایم، متذکر شوند. گفتیم قبل از ورود به اصل تفسیر خود نص قرآنی، به مقدماتی می پردازیم: مقدمه اول: منهجنا فی هذا التفسیر؛

مقدمه دوم: درباره تبیین وحی بیانی و اینکه چگونه در کنار نص قرآنی، یک وحی بیانی داشتیم که بر رسول اکرم صلی الله علیه و آله نازل می شده و نظر به تفسیر قرآن داشته است؛

مقدمه سوم: درباره روایات یا تفسیر روایی قرآن کریم یا به تعبیری، الأثر الروائی و العمل التفسیری؛ که چگونه می توان از روایات معصومین علیهم السلام در تفسیر، استفاده کنیم و چه جایگاهی دارد؛

مقدمه چهارم: خصائص النص القرآنی که در ذیل آن، چهار بحث را مطرح کردیم:

۱. فیما یصف القرآن به نفسه؛

۲. خصائص النص القرآنی فی کلام امیرالمؤمنین علیه السلام؛ این موضوع در درس، مطرح نشده ولی در نوشته آمده است؛

۳. فی صیانة القرآن من التحریف؛ که در دو بخش بحث شد؛

۴. فی کون القرآن نصّاً اعجازیاً؛ در اینکه نص قرآن، نص اعجازی است.

مقدمه (مطلب) پنجم: استعاذه

درس امروز ما در مطلب خامس از مطالب مقدماتی تفسیر است که درباره «استعاذه» بحث می کنیم.

در آیات کریمه قرآن به رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور داده شده و خدای متعال به آن حضرت فرموده است:

﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾^۱؛

این امر مهمی است که به رسول اکرم صلی الله علیه و آله دستور داده شده وقتی قرآن می خواند، استعاذه به خدا به عمل آورد.

ویژگی های استعاذه

باید بحث کنیم که استعاذه چه خصوصیتی دارد. چند بحث را درباره استعاذه، مطرح می کنیم:

بحث اول: عبارات استعاذه

برای اینکه استعاذه کنیم، با چه عبارتی می توان استعاذه کرد؟

درباره عبارت استعاذه، روایاتی داریم که در پایان آنها، اشاره خواهیم کرد که هریک از عبارات استعاذه که در قرآن کریم آمده، می تواند استفاده شود؛ ولی شاید ترجیح داشته باشد که استعاذه با عبارتی صورت گیرد که روایات، به ما آموخته اند و توصیه کرده اند. عبارات استعاذه که در روایات آمده، بر چند نوع است:

نوع اول: «أستعید بالله من الشیطان الرجیم إن الله هو السميع العليم»؛ این عبارت را در روایت شیخ داریم که در «تهذیب» نقل شده است: فی التهذیب یاسنادہ عن الحسن بن سعید عن عثمان بن عیسی عن سماعة عن أبی عبد الله الصادق علیه السلام:

«سَأَلْتُهُ عَنِ الرَّجُلِ يَقُومُ فِي الصَّلَاةِ فَيَنْسَى فَاتِحَةَ الْكِتَابِ، قَالَ: فَلْيَقُلْ: أَسْتَعِذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ...»^۲؛

سند روایت هم صحیح است.

نوع دوم: «أعوذ بالله السميع العليم من الشیطان الرجیم و أعوذ بالله أن یحضر»؛ این عبارت نسبت به عبارت نخست، افزودنی دارد و آن را عبدالله بن جعفر حمیری در «قرب الإسناد» نقل کرده است: «عن محمد بن عبد الحمید و عبد الصمد بن محمد جمیعاً عن حنان بن سدید قال:

«صَلَّيْتُ خَلَفَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام الْمَغْرِبَ فَتَعَوَّذَ بِأَجْهَارٍ: أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ يَحْضُرُونَ»^۳.

نوع سوم: «أعوذ بالله من الشیطان الرجیم»؛ معلوم می شود که در استعاذه می توان به همین عبارت هم اکتفا کرد. این نص را مرحوم شهید اول در «ذکری»^۴ نقل کرده: «عن أبی سعید الخدری عن النبی صلی الله علیه و آله» که می توان در استعاذه قبل از قرائت قرآن، به این نص، اکتفا کرد.

ما در بحث آینده، مفردات این استعاذه را هم از لحاظ لغوی و هم از لحاظ های دیگر به بحث خواهیم گذاشت.

۱. سورة نحل: ۹۸.

۲. وسائل الشیعة؛ کتاب الصلاة، ابواب القراءة فی الصلاة، ب ۲۸، ح ۲.

۳. همان؛ ب ۵۷، ح ۵.

۴. ر. ک: ذکری الشیعة فی أحكام الشریعة؛ ج ۳، ص ۳۳۰.

نوع چهارم: این عبارت را هم شهید اول در «ذکری» نقل کرده و چنین است: «عن البزنطي عن معاوية بن عمار عن الصادق عليه السلام: أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم»^۱.

نوع پنجم: نص دیگری در استعاذه آمده که مطلق است نه در خصوص استعاذه قبل از قرائت قرآن؛ ولی چون مطلق است، می توان از همین نص هم در استعاذه قبل از قرائت قرآن هم بهره برد. مرحوم صدوق در «خصال» روایت می کند: «قال: قال امير المؤمنين عليه السلام: إذا وسوس الشيطان إلى أحدكم فليستعذ بالله»^۲؛ هرگاه یک وسوسه شیطانی در درون خویش احساس کردید، به خدا استعاذه بجویید.

در آینده خواهیم گفت که این استعاذه به خدا، مطلب بسیار بسیار مهمی است که ما کمتر به آن، توجه داریم و به اهمیتش عنایت می نماییم. استعاذه در حفظ حالت ذکر الهی در دل و استقامت سلوک آدمی، بسیار مؤثر است. در روایتی که از حضرت امیر عليه السلام نقل می کند، چنین آمده:

«إِذَا وَسَّسَ الشَّيْطَانُ إِلَى أَحَدِكُمْ فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ وَلْيَقُلْ بِلِسَانِهِ وَقَلْبِهِ: آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ»^۳؛

یعنی اول بگوید: «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم» و بعد، این را اضافه کند: «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ». عرض کردیم علاوه بر این نصوص استعاذه، هر نص استعاذه ای که در قرآن کریم آمده، می تواند استفاده شود؛ مانند «معاذ الله»؛ «اعوذ برب الناس من الشيطان الرجيم»؛ «معاذ الله من الشيطان الرجيم»؛ «اعوذ برب الناس من الشيطان الرجيم»؛ «اعوذ برب الفلق من الشيطان الرجيم»؛ «رب إني أعوذ بك من الشيطان الرجيم»، «رب أعوذ بك من همزات الشياطين»؛ «أعوذ بالرحمن من الشيطان الرجيم»؛ «أعيز نفسي بالله من الشيطان الرجيم» و «إني عذتُ بربي وربكم أن ترجمون من الشيطان الرجيم».

پرسشگر: اینها آیات قرآن نیست.

معظم له: نه، آیات قرآن است.

پرسشگر: اینها عین آیات قرآن نیست.

معظم له: وقتی در روایت می گوید استعاذه کنید، می شود از این الفاظ، بهره برد؛ چون فرمود: «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».

پرسشگر: پس نباید بگوییم: «معاذ الله»؛ بلکه باید بگوییم: «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم».

معظم له: به هر حال می خواهم عرض کنم که می شود قبل از قرائت قرآن به همه عبارات استعاذه ای که در قرآن کریم آمده، از شیطان رجیم به خداوند، پناه برد و البته شاید اولی این باشد که به عبارات استعاذه ای، عنایت و توجه بیشتر کنیم که در روایات آمده است.

پرسشگر: رابطه منطقی استعاذه با مقدمات تفسیر قرآن چیست؟

۱. ر. ک: همان.

۲. همین گونه در تفسیر نور الثقلین از الخصال نقل شده [تفسیر نور الثقلین؛ ج ۲، ص ۱۱۱ و ج ۴، ص ۵۵۱]. اما در الخصال این گونه است: «... إِذَا وَسَّسَ الشَّيْطَانُ إِلَى أَحَدِكُمْ فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ...»؛ [الخصال؛ ج ۲، ص ۶۲۴].

۳. مکارم الأخلاق؛ ص ۳۷۷.

معظم له: استعاذه از مقدمات قرائت قرآن است؛ یعنی خوب است در مقدمات تفسیر، استعاذه را هم تفسیر کنیم؛ چون به ما فرموده اند وقتی می خواهید قرآن بخوانید، ابتدا استعاذه بجویید؛ لذا توضیح می دهیم که معنای استعاذه چیست؟ چه شأن، جایگاه و معنایی دارد؟ بحث آینده ما درباره تفسیر لغة الاستعاذه است.

پرسشگر: روایتی که خواندید، بیان ... استعاذه است نه خود استعاذه. به نظر می رسد که می فرماید به زمان ... شیطانی، اختصاص دارد و هنگام قرائت قرآن، دسترسی ...

معظم له: فرموده است: «فليستعذ بالله» و در این صورت، مشمول «فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» می شود؛ بنابراین می توانیم از این متن، استفاده کنیم.

و صلی الله علی محمد و آله الطاهرين